

Олег Разиграєв,
кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Волинське воєводське управління державної поліції у м. Луцьку (1921–1939 рр.): внутрішня структура та кадрове забезпечення

Між двома світовими війнами місто Луцьк входило до складу відновленої Польщі й виконувало функцію столиці Волинського воєводства. Польські органи влади та управління тут почали формуватись з травня 1919 р., тобто ще до офіційного входження краю до складу Другої Речі Посполитої.

Діяльність органів внутрішніх справ у регіоні координувало Волинське воєводське (до 1924 р. – окружне) управління державної поліції, що розташовувалось у м. Луцьку на вулиці Тадеуша Костюшко, 106 (100) (сучасна вулиця Ковельська, 68). Зазначена структура здійснювала організацію поліції, вирішувала адміністративні та кадрові питання, а також контролювала діяльність усіх теренових ланок органів внутрішніх справ [1, арк. 1].

Досліджувана поліцейна інституція складалася з адміністративного, господарського та військового відділів, резервного правоохоронного підрозділу, школи для рядового складу державної поліції та управління слідчої поліції. У запропонованій розвідці автор поставив за мету розглянути лише перші чотири вищезгадувані структурні ланки Волинського управління державної поліції, позаяк тематика шкільництва та слідчої служби вимагає окремих, більш ширших, опрацювань.

Очолював окружне управління державної поліції воєводський комендант. Серед його головних завдань варто відзначити організацію діяльності поліції, вирішення адміністративних і кадрових питань, а також контроль над виконанням службових завдань підлеглими йому

поліцейськими. Службовій субординації начальника поліції воєводства був властивий певний дуалізм: у сфері державної адміністрації та безпеки він підпорядковувався воєводі, а в питаннях організації, адміністративного керівництва, постачання та підготовки поліції – головному комендантові у Варшаві [2, s. 938–940].

У міжвоєнний період посаду окружного (воєводського) коменданта обіймали по чергові: інспектор В. Ступницький (1 січня 1921 – 1 квітня 1922 рр.), підінспектор В. Гозджевський (15 червня 1922 – 27 грудня 1924 рр.), інспектор Ч. Грабовський (27 грудня 1924 (в.о.); 1 липня 1926 – 27 червня 1927 рр.), підінспектор А. Тарнавський (27 червня 1927 – 27 березня 1929 рр.), інспектор Я. Плотницький (18 квітня 1929 – 8 жовтня 1934 рр.), підінспектор К. Зіоловський (13 лютого 1935 – 26 січня 1939 рр.) та підінспектор Р. Штаба (26 січня 1939 – вересень 1939 рр.) [3, s. 541].

Перший керівник волинської воєводської поліції інспектор В. Ступницький перед переведенням в регіон працював на посаді окружного коменданта державної поліції в Перемишлі (1 грудня 1919 – 1 січня 1921 рр.). На період його діяльності припав процес організаційного становлення Волинського окружного управління державної поліції, що проходив пришвидшеними темпами у складних матеріальних умовах. В той час, з огляду на незадовільну діяльність кваліфікаційних кадрових комісій, досить гостро стояло питання комплектації персоналу [4, с. 183–184].

Поступ в організації досліджуваної структури мав місце в 1922 р. й був пов'язаний з діяльністю нового поліцейського керівника воєводства – підінспектора В. Гозджевського. Він народився 1887 р. в галицькому містечку Золочів, закінчив тамтешню гімназію та Львівський університет, служив у австрійському війську. З відновленням незалежності Польщі В. Гозджевський розпочав кар'єру в лавах державної поліції, зокрема працював у Ліську, Турці, Дрогобичі та Бендзині. З 18 січня 1921 р. він обіймав уже посаду заступника коменданта окружної державної поліції в Луцьку, а від 28 серпня того ж року, у зв'язку з тривалою відпусткою

тодішнього керівника поліції В. Ступницького, виконував обов'язки волинського окружного коменданта державної поліції. До головних заслуг В. Гозджевського варто віднести підвищення рівня професійної освіти поліцейських, а також поживлення їх культурного життя [5, s. 475, 612; 6, s.1].

Наступник В. Гозджевського – інспектор Ч. Грабовський, народився 1889 р. й перед переведенням до Луцька вже мав досвід організації польської поліції на теренах Віленщини, працюючи почергового на посадах коменданта державної поліції Центральної (Серединної) Литви у Вільні (21 лютого 1921 – 12 липня 1922 рр.) та віленського окружного коменданта державної поліції (12 липня 1922 – 10 квітня 1923 рр.), за що був тричі представлений до нагороди «Валенчний Хрест». Після цього близько півтора року Грабовський працював у Головному управлінні державної поліції у Варшаві (травень 1923 – грудень 1924 рр.). Період керівництва волинською поліцією Ч. Грабовським позначений активізацією боротьби з антипольським диверсійним рухом, що активно підтримувався та координувався СРСР. Попри те, що в цей час поліцейський корпус зазнав найбільших втрат серед особового складу, волинській поліції вдалося не тільки стабілізувати безпекову ситуацію, а й покращити матеріальну базу [3, s. 538–541; 7, s. 17, 192; 8, арк. 31].

27 червня 1927 р. Ч. Грабовського на посаді керівника волинської поліції заступив підінспектор А. Тарнавський. Він народився 1891 р. в галицькій місцевості Обертин (нині – Тлумацький район Івано-Франківської області); закінчив гімназію в Станіславові (1911 р.), упродовж чотирьох семестрів навчався на юридичному факультеті Львівського університету, далі – служба в 58 полку піхоти австрійської армії, перебування у російському полоні, вступ до війська незалежної Польщі, участь в польсько-українській (1918–1919 рр.) та польсько-більшовицькі війнах (1919–1920 рр.). В грудні 1920 р. А. Тарнавський вступив до поліційних лав, працював в Головній поліцейській школі у Варшаві, а вже з березня 1921 р. розпочав службу на

Волині. Упродовж 1921–1923 рр. очолював структури політичної поліції, а саме Експозитуру Відділу IV–Д в м. Луцьку та Інформаційний відділ при управлінні безпеки Волинського воєводства. У наступні чотири роки по чергово керував Тернопільським (1923 – 1926 рр.) та Люблінським (1926 – 1927 рр.) воєводськими управліннями державної поліції [3, s. 539, 541; 9, арк. 1–5].

Нетривала діяльність А. Тарнавського на посаді очільника Волинської поліції позначилася здебільшого боротьбою з комуністичним рухом. Вірогідно, завершення служби на Волині та поліційної кар'єри в цілому було пов'язано із значним дисциплінарним порушенням зі сторони керівника воєводської поліції, адже в лютому 1929 р. спеціальна комісія з Головного управління державної поліції у Варшаві, провівши внутрішнє розслідування, остаточно відсторонила А. Тарнавського від виконання службових обов'язків. З жовтня того ж року останній залишив лави поліції [10, s.4].

18 квітня 1929 р. волинську поліцію очолив інспектор Я. Плотницький, який народився 1889 р. в галицькому містечку Городок Ягеллонський. Окрім протидії кримінальній злочинності та комуністичному руху, в цей період до діяльності поліції додається боротьба з українським націоналістичним підпіллям. Разом з тим, варто зазначити, що в першій половині 1930-х рр., більшу активність проявляли все ж комуністичні активісти, які, зокрема, влітку 1932 р. організували збройний виступ селян на порубіжжі Волинського та Поліського воєводств. На думку польського дослідника П. Ціхорацького, це була найбільша подія зазначеного характеру в Польщі упродовж 30-х років ХХ століття, а серед її причин дослідник виокремлює наслідки економічної кризи та підтримку місцевим населенням комуністичних гасел. Для органів безпеки масштаби зазначеного виступу, очолюваного Т. Півнем (С. Чайковським) та Й. Потарським, стали справжньою несподіванкою. Так, під час однієї з липневих сутичок з повстанцями поліцейські залишили частину спорядження, обмундирування, а

також автоматичний кулемет. Непорозуміння між волинською та поліською поліцією стало причиною загибелі 6 серпня 1932 р. двох правоохоронців у місцевості Малий Обзир Поліського воєводства (тепер – Камінь-Каширський район Волинської області). Після цих подій сили поліції в регіоні були зміцнені військовими підрозділами, що в підсумку допомогло придушити зазначений виступ наприкінці вересня – на початку жовтня того ж року [11, s. 23–139].

Наступник Я. Плотницького – підінспектор К. Зіоловський (народився 1895 р.) працював у волинській поліції ще з першої половини 1920-х рр. Так, в 1923 р. він керував організаційно-персональним рефератом Інформаційного відділу при управлінні безпеки Волинського воєводства, а в січні 1924 р. очолив цей відділ. Упродовж червня 1924 – жовтня 1926 рр. К. Зіоловський працював на посаді начальника Округного управління Політичної поліції в м. Луцьку. Після реорганізації цієї структури керував діяльністю воєводського Слідчого управління (1926–1927 рр.), інспектував офіцерський корпус державної поліції (1928 р.), очолював Ковельське повітове управління державної поліції (1929–1933 рр.) [3, s. 539, 541; 7, s. 195].

У період керівництва волинською поліцією К. Зіоловським продовжувалася боротьба поліції з КПЗУ та ОУН. Лише в грудні 1937 р. органи внутрішніх справ за підозрою у комуністичній діяльності затримали 190 осіб, з яких 151 особа була передана судовій гілці влади [12, арк. 15]. У звіті за листопад 1938 р. Волинське воєводське управління державної поліції констатувало відчутне послаблення комуністичного впливу серед українців внаслідок репресій органів внутрішніх справ [13, арк. 15]. Упродовж листопада 1938 – серпня 1939 рр. тривала найбільша „ліквідаційна” акція ОУН на терені Волинського воєводства. Обґрунтування щодо необхідності проведення масових арештів начальник Слідчого управління в м. Луцьку надкомісар Є. Будзінський скерував до суспільно-політичного відділу Волинського воєводського управління 30 вересня 1938 року [14, арк. 1].

26 січня 1939 р. підінспектор Р. Штаба змінив К. Зіоловського на посаді коменданта Волинського воєводського управління державної поліції. До переведення на Волинь Р. Штаба керував поліцейською школою та працював у слідчій службі Станіславського воєводства, на різних посадах Головного управління державної поліції у Варшаві, очолював Білостоцьке воєводське управління державної поліції [15, s. 82].

У період діяльності на Волині Р. Штаби в регіоні тривали поліційні контрзаходи щодо ОУН та КПЗУ. Зокрема, в березні 1939 р. державна поліція Волинського воєводства затримала 87 комуністів, з яких 54 особи було передано суду [16, s. 57]. На думку американського історика Т. Снайдера, завдяки великому апарату примусу, компартію вдалося тимчасово перемогти на Волині у першій половині 1939 р. Разом з тим, політичні процеси тривали упродовж усього літа [17, s. 195]. У березні 1939 р. польська державна поліція за підозрою у приналежності до ОУН затримала 114 осіб, з яких 108 було передано судовій гілці влади [16, s. 35]. Станом на 17 серпня 1939 р., згідно даних Волинського воєводського управління державної поліції, органи внутрішніх справ за підозрою у приналежності до ОУН затримали 754 особи, з яких 694 було скеровано до суду. Водночас, у в'язниці перебувало 624 члена ОУН [18, с. 317–323; 19, арк. 7].

Адміністративний відділ окружного управління складався з трьох підрозділів – канцелярського, особового та адміністративного. Цей відділ воєводської команди відав кореспонденцією, службовими справами поліції у сфері безпеки й адміністрації, кадровим та дисциплінарним напрямком діяльності. Його почергово очолювали надкомісар С. Кламут (1921–1923 рр.), комісар Я. Беренда (1923 – 1937 рр.) та надкомісар Я. Шафранський (1937 – 1939 рр.) [15, s. 83].

У переддень Другої світової війни до особового складу адміністративного відділу, разом із керівником, входило 16 осіб, а саме: старші пшодовники М. Якубішин, Т. Плонка та В. Креймер; пшодовники

Т. Гошчіняк, С. Буднік, С. Захоровський, Л. Рошук, В. Пікульський; старші постерункові М. Чурий, Ю. Скалецький, Е. Хуберт, Е. Піотровський, В. Маньковський, С. Савіцький та К. Маньсковський. Відповідно до службового табелю, працівники адміністративного відділу востаннє вийшли на роботу 8 вересня 1939 р., натомість вищезазначена М. Чурий – 12 вересня того ж року [20, арк. 21].

Господарський відділ налічував чотири підрозділи – касу, бухгалтерію, склад та, власне, господарську частину. Вищезгадана структура не тільки складала бюджет окружного та повітових управлінь поліції, а й слідувала за його справним виконанням. Зазначений відділ у різний час очолювали: комісар Т. Кубицький (до 1923 р.), комісар Я. Двожак (1923 – 1927 рр.), підкомісар Ф. Дітз (1927 – 1930 рр.), комісар С. Геллер (1930 – 1936 рр.), комісар М. Саніатич-Курочицький (травень – червень 1936 р.) і комісар Б. Дворак (з 22 червня 1936 р.) [15, s. 84].

В 30-х роках ХХ століття при воєводських управліннях державної поліції Другої Речі Посполитої постали військові відділи. Польський дослідник Р. Літвінський зазначає, що компетенція зазначеного підрозділу охоплювала розробку пропозицій та розпоряджень у сфері озброєння, зв'язку, спеціальних технічних засобів. Особовий склад військового відділу формувався зі спеціально виокремлених працівників господарського відділу. Військовим відділом Волинського воєводського управління державної поліції почергово керували: комісар Г. Ромашкевич, комісар З. Фалішевський та надкомісар С. Кламут (1937 – 1939 рр.) [15, s. 84].

При Волинському воєводському управлінні державної поліції функціонувала інспекційна служба, очолювана надкомісарами Ф. Шпалою (1921 – 1923 рр.), А. Тополіницьким (1924 – 1927 рр.), К. Зіоловським (1928 р.), підінспектором С. Галевським (1928 – 1934 рр.), надкомісаром Кіньчиком, підінспектором Я. Місевичем (1935 р.), підінспектором Б. Грефнером (1935 – 1936 рр.), надкомісарами Я. Ганусом (1938 р.),

С. Висогльондом (1939 р.), В. Калішчаком (1939 р.) та Л. Каспером (1939 р.) [15, s. 83].

Нагляд за діяльністю Волинського окружного управління державної поліції здійснювали офіцери Головного поліцейського управління у Варшаві, зокрема інспектори В. Гале (1924 – 1925 рр.), В. Врублевський (1925 р.), В. Людвіковський (1927 р.) [21, s. 183].

До складу зазначеної поліцейської структури входив також резервний підрозділ. Компетенція його професійної діяльності охоплювала терени усього волинського округу. Головне завдання резервного підрозділу полягало у допомозі локальним одиницям поліції під час виконання службових обов'язків. 15 серпня 1927 р. за згодою окружного коменданта та Головного управління державної поліції було затверджено особовий склад волинського резервного підрозділу, який становив 30 рядових службовців державної поліції: 1 старший пшодовник, 2 пшодовники, 5 старших постерункових та 22 постерункові. Очолював його комендант – старший пшодовник Ф. Рудний. Зазначена структура підпорядковувалась безпосередньо керівнику волинської поліції. В період невикористання резервного підрозділу в практичних цілях, його корпус виконував службові обов'язки в Луцькому комісаріаті державної поліції [22, s. 2–3].

Станом на IV квартал 1933 р. на теренах Волинського воєводства функціонували вже три резервних підрозділи сформовані власними силами, один з них – Луцький – налічував 40 рядових. В 1939 р. в Луцьку локалізувалась 13 компанія резерву поліції, підпорядкована безпосередньо Головному управлінню державної поліції у Варшаві [22, s. 188–189].

Отже, Волинське воєводське управління державної поліції, яке функціонувало упродовж 1921–1939 рр. в м. Луцьку, становило інтегральну частину польської адміністрації в регіоні. В означений час, досліджувана інституція змогла належним чином налагодити свою роботу, хоча й мала ряд кадрових та організаційних проблем.

З приходом радянської влади у вересні 1939 р. Волинське воєводське управління державної поліції, як й інші органи влади та управління Другої Речі Посполитої, було ліквідоване. Разом з тим, приміщення цієї інституції, у перебудованому стані, збереглося до наших днів (вул. Ковельська, 68). Ще влітку 2012 р. його зовнішній вигляд зберігав певні архітектурні елементи оригінальної будівлі, які нажаль, практично втрачені сьогодні.

Джерела та література

1. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. 36. – Оп. 13 а. – Спр. 28.
2. Przepisy o organizacji okręgowych komend Policji, wydane przez MSW na podstawie art. 9 ustawy z dnia 24 lipca 1919 r. o Policji Państwowej // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1919. – № 94. – Poz. 507.
3. Litwiński R. Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2007. – 583 s.
4. Разиграев О. В. Польська державна поліція на Волині у 1919–1926 роках. – Вид. 2-ге, випавл. і доповн. – Луцьк: Волинські старожитності, 2012. – 444 с.
5. Archiwum Akt Nowych (dalej – AAN). – 349. KGPP (dopływy). – Sygn. 84.
6. Rozkaz dzienny KWPP w Łucku nr 8 z dnia 15 IV 1925 r. – Łuck, 1925.
7. AAN. – 349. KGPP (dopływy). – Sygn. 89.
8. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф.274. – Оп.1. – Спр. 1246.
9. ДАВО. – Ф.1. – Оп.5. – Спр. 4500.
10. «Przegląd Wołyński». – 1929. – № 6.
11. Cichoracki P. Polesie nieidylliczne. Zaburzenia porządku publicznego w województwie poleskim w latach trzydziestych XX w. – Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2007. – 276 s.

12. ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7206.
13. ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7239.
14. ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229.
15. Razyhrayev O. Organizacja Komendy Wojewódzkiej oraz Komend Powiatowych Policji Państwowej w województwie wołyńskim w latach 1921–1939 // Rocznik Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów. – 2010. – T.6. – S. 78–93.
16. ААН. – Zesp. 349 (dopływy). – Sygn. 1222.
17. Snyder T. Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę. – Kraków: Wydawnictwo Znak, 2008. – 344 s.
18. Дарованець О. Репресивна політика польської влади щодо УВО та ОУН на Волині (1920–1939 рр.) // Реабілітовані історією. Рівненська область. Кн. 1.– Рівне : ВАТ „Рівненська друкарня”, 2006. – С. 297–334.
19. ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 8086.
20. ДАВО. – Ф.1. – Оп. 4. – Спр. 1531.
21. Misiuk A. Policja Państwowa 1919–1939: powstanie, organizacja, kierunki działania. – Warszawa: PWN, 1996. – 370 s.
22. Rozkaz dzienny KWPP XIII Okręgu w Łucku nr 53 z dnia 31 VIII 1927 r. – Łuck, 1927.
23. Litwiński R. Policja Państwowa w województwie wołyńskim w latach 1921–1939. Organizacja i główne kierunki działania // Ukrainica Polonica. – 2004. – T. 1. – S.185–200.